

of citizens who have wider access to legal documents and regulations and have the possibility to express their point of view through electronic media.

An increasing number of democracy researchers tend to believe that the old form of building democracy and the functioning of the legal system is no longer «suitable» for a society where more and more people can receive more information on different social and political issues through access to information technologies. Through these technologies, citizens shape their opinions on a variety of issues. That is why the problem of the establishment and development of the information society, «knowledge society» is quite relevant and requires further research.

*Key words:* information society, legal information, modern information technologies, e-government.

УДК 340.1

*Олександр Володимирович Хоменко,  
аспірант відділу теорії держави і права  
Інституту держави і права  
ім. В. М. Корецького НАН України*

### ПРАВОВА, СЕМАНТИЧНА ВИВАЖЕНІСТЬ ЯК СКЛADOVA ОБІЗНАНОСТІ В ПРАВІ

**Постановка проблеми.** Сучасне право є таким, що вчасно повинне реагувати на всі виклики нашого життя. Одна з проблематик, яка обговорюється під час визнання ефективності, дієвості, конструктиву права, пов'язана з семантичною виваженістю правових норм, а отже, з «сутнісним» навантаженням категорії «дефініція».

**Аналіз останніх досліджень та публікацій.** Вимога семантичної виваженості права виникла ще за часів Стародавнього Риму. Ця проблема стосується дефініціарного насичення права, тобто дефініцій, визначень, терміно-понять, правопізнавальних конструкцій, про що неодноразово йшлося ще від часів Аристотеля, Полібія, Дж. Локка, Р. Декарта. У сучасну добу проблема тлумачення широко висвітлюється у підручниках з теорії держави і права, проте, на жаль, менше здобула свого доктринального вивчення. Серед окремих праць хотілося б передусім звернути увагу на наукове видання «Законодавча дефініція: логіко-гносеологічні, політико-юридичні, морально-психологічні і практичні проблеми» (колектив авторів), а також працю Т. Подорожної «Законодавчі дефініції: поняття, структура, функції».

**Мета статті** – розглянути сутнісні ознаки категорії «дефініція».

**Основні результати дослідження.** У сучасній юридичній літературі неодноразово порушувалася і порушується проблема семантичної виваженості права. Давно обговорені у межах наукової дискусії проблематики дефініційної (понятійної) визначеності. Зрозумілі позиції вчених і практиків щодо законодавчих та доктринальних дефініцій. Утім, як нам видається, ця проблематика дуже важлива не тільки для представників доктрини чи практичного фахового осередку. Вона є вельми важливою також для пересічних громадян. Сьогодні великого значення набуває необхідність обізнаності в праві. Без належних дефініцій ця проблема не набуде практичного висвітлення.

Немає необхідності вкотре доводити, що якість нашого життя в той чи інший спосіб залежить від якості законодавства. Кожного дня представники і юридичної доктрини, і юридичної практики «ламають списи» в боротьбі за «законодавчу досконалість». Зрозуміло, втім, що яким би не був рівень (хай навіть найвищим) прийнятої норми, «оволодіння» нею, можливість користуватися, розуміючи всю палітру наданих та гарантованих прав і свобод, залежить безпосередньо від такого явища, як обізнаність у праві.

Отже, структурно «обізнаність у праві» полягає в можливості ретельно ознайомитися, вивчити правові норми, тобто оволодіти тими знаннями в необхідному обсязі і на необхідному (для захисту прав, свобод і законних інтересів) рівні.

Вивчення норм права передбачає багато різних складових, аспектів доктрини і практики як правотворчості, так і правореалізації. Безумовно, таке вивчення передбачає як інструментальні, так і сутнісні складові. Правотворчість – це специфічна діяльність, суб'єкти якої не можуть діяти без певних правил і вимог. Сукупність цих правил і утворює техніку правотворчості. Правила

правотворчості і правила правозастосування, правила формулювання нормативних і індивідуальних правових актів утворюють юридичну техніку. Правила юридичної техніки склалися протягом всього існування права. Зрозуміло, що юридична техніка – складне юридичне поняття. Традиційно юридична техніка розглядається як система правил і прийомів підготовки і прийняття найбільш досконалих за формою і структурою нормативних актів; відповідність змісту і форми нормативних приписів; доступність і простоту нормативних матеріалів. У такий спосіб «вивчення» передбачає і пов'язане з категоріально-понятійним апаратом.

Не викликає сумнівів теза про те, що стандартизація термінів та їх дефініцій допоможе забезпечити визначеність термінологічної бази українського законодавства: запобігти колізіям, підвищити якість законодавчих актів, сприяти їх конструктивній дії, а отже, підвищить результативність вивчення запропонованого юридичного продукту. Непересічного значення в цьому контексті здобувають дефініції.

Проблематика дефініцій була в центрі уваги від часів Аристотеля, безпосередньо нею опікувався Дж. Локк. Р. Декарт вважав, що визначеність слів позбавить світ від половини помилок. Термін «дефініція» походить із латинської мови і в законотворчій діяльності використовується зі значенням: стисле визначення будь-якого поняття, яке відображає найістотніші ознаки предмета чи явища [1, с. 213].

Слід враховувати і ту обставину що досконалість дефініцій допоможе: а) нормуванню нашого розуміння юридичного тексту; б) удосконаленню техніко-юридичного інструментарію, без якого неможливо удосконалити правореалізаційні форми.

Спробуємо довести, що розв'язання проблеми законодавчих дефініцій на науковому та прикладному рівнях є не лише передумовою створення впорядкованої узгодженої системи законодавства, а й сприяє підвищенню якості та ефективності нормативно-правової бази загалом.

Крім того, слід також зважити й на те, що дефініція може визначатись як поняття залежно і від тієї класифікації, яка пропонується у тому чи іншому дослідженні. Так, зокрема, найбільш уживаний поділ:

- а) дефініції доктринальні (наукові);
- б) дефініції легальні (законодавчі);
- в) дефініції, що виникли в юридичній практиці.

Зазначимо, що у цьому контексті латинським синонімом слова «визначення» є «дефініція». Обидва терміни можуть вживатись як синоніми. Утім, більшість учених все ж таки використовує термін «дефініція», що, як неодноразово наголошувалося, пов'язано з тим, що визначення спрямовується на певний логічний процес, а також його результат.

Наступне питання, якому також потрібно приділити увагу, є терміни «правова», «юридична», «легальна», «законодавча», «нормативна» дефініції. Як вважає більшість представників юридичної науки, ці терміни розрізняються за обсягом. Найбільш широкою при цьому є «правова (юридична) дефініція». Вона фіксує ознаки правового поняття, тобто поняття, яким оперує юридична наука, законодавство і правозастосовна практика [2, с. 90].

Законодавчі (легальні) дефініції доцільно розглядати як різновиди правових. На думку багатьох авторів (М. Давидова) є доцільним використовувати для їх позначення термін «нормативно-правові дефініції». Називаючи дефініції легальними, законодавчими чи офіційними, ми вказуємо на форму їхнього існування, на спосіб юридичного закріплення: законодавчі – закріплені в законі; легальні, офіційні містяться в будь-якому нормативному акті, офіційному документі. У такий спосіб термін «нормативно-правова дефініція» підкреслює не так форму, як юридичну природу явища. Дійсно, кожна така дефініція являє собою окремий нормативно-правовий припис, що має формальну визначеність, цілісність і логічну завершеність.

Зрозуміло, що всі перераховані дефініції можна об'єднати в загальну групу правових дефініцій і визначити їх спільні ознаки:

1. Дефініція повинна враховувати істотні якісні ознаки, які іманентно властиві явищу або предмету, що визначається.
2. Мова, що використовується у дефініції, повинна бути стислою, зрозумілою, неперевантаженою спеціальними термінами, запозиченими з інших наукових спрямувань. В історичній ре-

троспективі траплялися випадки, коли окремі нормативні акти (наприклад, Німецьке цивільне уложення 1900 р.) одержували назву «каучукові» правила, враховуючи дуже розтягнуті, багатосторінкові дефініції.

3. Крім того, слід враховувати і таку якість дефініцій, як її зв'язок із науковими теоріями, узагальненнями, концепціями, тобто дефініція – це швидше «витвір» правової теорії, ніж юридичної практики. Хоч ця точка зору може вважатися беззаперечно, оскільки певні дефініції мають своїм підґрунтям саме юридичну практику, її напруження. Йдеться, скажімо, про поняття конституційної скарги, хоча її дефініційному опрацюванню передували доктринальні обговорення (П. Євграфов, М. Костицький, А. Селіванов та ін.).

Проте все ж у ній більше узагальнень саме практичного гатунку (Ю. Бакулін, І. Сліденко тощо). Крім того, слід зазначити, що зв'язок між правовими дефініціями і юридичною наукою має двосторонній характер. Вчені і практики наголошують, що законодавче закріплення нової дефініції «не тільки вносить певні корективи у правозастосовну практику, а й обов'язково тягне за собою появу цілого комплексу наукових досліджень, присвячених ролі і значущості даної дефініції».

Таким чином, деякі дефініції стають результатом і засобом оновлення теоретичної бази законодавства [3].

4. У жодному разі не слід ототожнювати правові дефініції з принципами права. Принципи права – керівні, основоположні начала. Вони беззаперечно належать до його основних механізмів. Принцип – це завжди вихідне начало, ідея, а крім неї і норми, і соціальні відносини, оскільки принципи набувають нормативного і правозастосовного змісту.

Принципи розповсюджуються на багато сфер життєдіяльності людини. Вони реально перетворюються у дійсність, мають певне ідеологічне і виховне значення. Погоджуючись із тим, що принципи права у цьому викладі не є здобутком права якоїсь однієї держави або низки держав певного історичного періоду, слід зазначити, що вони відтворені всією історією права та всього правового розвитку, деякі з принципів сформовані ще в період появи римського права і втілювалися та почали застосовуватися у різних історичних умовах.

Утім, хотілося б висловити думку, що правове поле кожної країни в кожний історичний період включає в себе дві складові: 1) загальні глибинні підвалини права, що відтворюють історію і втілюють правоприємство; 2) особливості, пов'язані зі специфікою кожної країни. Поєднання цих двох складових надає індивідуальну, неповторну «картину» права різних країн. Слід визнати, що всі вони в демократичних суспільствах спираються на загальну основу правових принципів [4].

Отже, слід усвідомлювати, що в різних темпоральних межах правові принципи можуть відігравати і відіграють доволі різну роль у правовому та державному розвитку.

Так, у країнах зі сталою демократією, стабільним правовим порядком домінує принцип верховенства права, який пронизує всю правову тканину, є головним засобом і метою суспільного розвитку.

Принцип верховенства права є одним з основних, основоположних принципів правової матерії, правової доктрини та правового життя. Він є визначальним при формуванні всіх інститутів держави і суспільства загалом. У такому розумінні право є найвищою соціальною цінністю і найголовнішим суспільним орієнтиром. Саме на них має спиратися законодавець, закріплюючи загальнообов'язкові приписи, надаючи їм нормативного характеру.

Проте при загостренні кризових явищ та їх проявів, девальвації ідеалів законності, корупції в органах державної влади та управління, дискримінації прав людини, на наш погляд, в системі правових принципів неминує починати домінувати принцип верховенства закону (не в розумінні його диктатури, а швидше в розумінні суверенітету закону).

Слід зазначити, що право, яке втілює принципи соціальної свободи, соціальної справедливості, демократизму, гуманізму, рівноправності, законності, принцип взаємної відповідальності особи і держави залежно від багатьох внутрішніх та зовнішніх умов розвитку відповідної держави буде або менше, або більше регулювати відносини, відображені відповідними правовими принципами, а отже, мати більшу або меншу «насиченість» ними [5].

Що ж стосовно дефініцій – це не так сутність, «душа» певного явища чи предмета в сфері права, як окреслення його назви означення загалом у Всесвіті інших понять та визначень правової

матерії. Крім того, не можна ототожнювати дефініції та аксіоми, оскільки останні є істинами, які не потребують доведення, тобто їх істинність існує вочевидь.

Дефініція – це визначення предмета чи явища в певних вимірах часу, але це не означає, що дефініції не підлягають переосмисленню та зміні, появі нових рис, які мають бути обов'язково в них відображені. Тобто дефініція порівняно з аксіомою – це істинна певного етапу наукового досягнення в тій чи іншій науковій площині.

5. Особливої уваги, на нашу думку, потребує призначення дефініції. Тобто її функціональна роль у правовому вжитку та розвитку правової матерії. Тобто «місія» правових дефініцій – чітко окреслювати відповідні поняття, а отже, бути орієнтирами поведінкового гатунку. Причому, слід зазначити, що дефініції займають відповідне місце в «регулюючому» чи «охоронному» процесах права. Тому правовим дефініціям тією чи іншою мірою властиві «регулятивні» чи «охоронні» властивості як і власне нормам права взагалі. Отже, певні дефініції виконують своєрідні функції визначення «напрямів» поведінки, яка бажана або, принаймні, дозволена правом.

**Висновки.** Слід зазначити, що цей виклад більшою мірою стосувався саме змістовних характеристик правових дефініцій. Крім того, існують так звані технічні або інструментальні їх характеристики. Зокрема, до таких може належати аналіз розміщення правових дефініцій у різних типах нормативно-правових актів. Фахівці у сфері юридичної техніки неодноразово звертали увагу на слабкий аналіз конкретних правил розташування дефініцій.

Окремо хочемо наголосити, що проблематика, присвячена правовим (юридичним) дефініціям, не тільки не втратила свого значення, а й, навпаки, набуває все більшого значення у зв'язку з інтегруванням вітчизняної нормативно-правової бази в європейський законодавчий простір.

#### Використані джерела

1. Куньч З. Й. Універсальний словник української мови / З. Й. Куньч. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005.
2. Бабаєв В. К. Правовая система общества / В. К. Бабаев // Общая теория права. – Н. Новгород, 1993.
3. Подорожна Т. Законодавчі дефініції і поняття, структура, функції : монографія / Т. Подорожна. – Л. : ПАІС, 2009.
4. Ковальський В. С. Охоронна функція права : монографія / В. С. Ковальський. – К. : Юрінком Інтер, 2010.
5. Оніщенко Н. Сучасне праворозуміння у контексті витоків, постулатів, основних принципів та функціонального призначення права / Н. Оніщенко // Право України. – 2010. – №4. – С. 156–163.

#### Хоменко О. В. Правова, семантична вираженість як складова обізнаності в праві

У статті розглянуто «сутнісне наповнення» категорії «дефініція», її ознаки та характеристики. Окремий вектор розгляду присвячений відмінностям принципів права та дефініцій, дефініцій та правових аксіом. Крім того, автор наголошує, що є істотні характеристики дефініцій та так звані інструментальні або технічні.

**Ключові слова:** право, правова дефініція, принципи права, правові аксіоми, норма права.

#### Khomenko O. Legal, semantic reasoning as a component of awareness of the law

Modern law is one that must respond to the challenges of our lives and with it make it in time. One of the problems discussed in the recognition of efficiency, effectiveness, constructive law related to the semantic prudence law.

The principles apply to many areas of human activity. They actually become a reality with a certain ideological and educational value. While agreeing that the principles of law in this presentation is not an achievement of the rights of one of a State or several States a certain historical period, it should be noted that they are playing the entire history of law and all legal development, some principles are formed in the period of formation of Roman law and won their implementation and application in different historical conditions.

The rule of law is a basic, fundamental principles of the legal matter of legal doctrine and legal life. He is decisive in the formation of state institutions and society as a whole. In this sense the law serves the highest social value, the most important social reference. That they should be based legislator, establishing generally binding regulations, giving them normative.

As regarding definitions – is not so much the essence, «soul» of a certain phenomenon or object in the field of law as defining its name to denote a whole universe of other concepts and definitions of legal matter. In addition, one should not equate definitions and axioms that do not require proof that there is obviously their truth.

Definition – the definition of an object or phenomenon in certain dimensions of time, but that does not mean that the definition is not subject to reconsideration and change, the emergence of new features to be sure they displayed. That definition compared to the axiom is true certain stage of scientific achievement in a particular scientific plane.

It should be noted that this statement are more concerned is meaningful characteristics of legal definitions. In addition, there are the so-called technical tools or their characteristics. In particular, such analysis may include placing legal definitions in different types of regulations. It should be noted that experts in the field of legal technique repeatedly drawn attention to weak analysis of specific rules location definitions.

**Key words:** law, legal definition, principles of law, the legal axioms of the law.